

Военно-силова практика як константа цивілізаційного поступу

Володимир Смолянук,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології і соціології
Київського національного економічного університету
ім. В. Гетьмана

Світовий порядок, етапами розвитку якого у ХХ столітті були Версальський мирний договір 1919 року, ялтинсько-потсдамський 1945 року розподіл світу між переможцями у Другій світовій війні, розпад колоніальної системи у 1940 - 1950-х роках, блокове протистояння світу капіталізму та соціалізму під час „холодної війни” 1950 - 1980-х років, крах світової соціалістичної системи на початку 1990-х, перебуває в процесі динамічної трансформації, точні результати якої не береться передбачити жодний науковий чи аналітичний центр, так само, як і впливові суб’єкти світової політики.

На наших очах змінюється зміст політико-правових постулатів, які протягом тривалого часу були головними будівельними конструкціями системи міжнародних відносин. Нагромаджується критична маса суджень стосовно понять „непорушність державного суверенітету”, „право націй на самовизначення аж до відокремлення і створення незалежної держави”, „демократизація світового порядку”, „моральна необхідність надання допомоги нерозвиненим країнам”, „багатополярність/однополярність світу” і навіть „тероризм як головна загроза міжнародній безпеці”. Єдиних позицій стосовно їх змістового наповнення не існує. Релятивізм їх теоретичного осмислення, а тим більше практичного застосування стає нормою глобальної гри держав, націй, транснаціональних економічних структур, світових мас-медіа і навіть окремих яскравих особистостей.

За таких умов до головних тенденцій розвитку сучасного світу у найбільш загальному вигляді доцільно віднести такі.

Перше. Міжнародна система, заснована на пріоритеті суверенних держав та координуючій ролі ООН в системі управління міжнародними відносинами, поступово, але неухильно слабшає. Наприкінці ХХ століття виникла проблема того, що формальна незалежність та рівні

права в міжнародній системі надані країнам, більшість з яких не зможе перетворитись на успішні та процвітаючі. В результаті склалася ситуація, за якої в ООН домінують (мовою представників США) „деградуючі” або „неуспішні” країни, що підриває легітимність Організації в очах більш успішних держав. Крім того, застарів та вимагає модернізації мандат Ради Безпеки ООН (РБ ООН).

Не в останню чергу цим пояснюється прагнення успішних США у ряді випадків діяти всупереч волі РБ, нехтуючи позиціями представлених в ООН формально суверенних африканських, азійських, латиноамериканських і навіть європейських держав.

Друге. Зміцнення рушійних сил глобалізації стало планетарним явищем. Багато в чому завдяки цим силам збільшуються обсяги світового економічного виробництва, скорочуються масштаби голоду та епідемій, активізуються промислові потенціали країн, що змогли вмонтуватися в глобалізаційні процеси та виграти від них. Водночас глобалізація поглиблює прірву між багатими і бідними країнами, закріплює світовий порядок за формулою „золотий мільярд людства – країни забезпечення – решта світу”.

Фахівці все більше схиляються визнати зрілою тенденцією розвитку глобальної економіки формування нових регіонів стійкого економічного зростання. Це, у першу чергу, країни БРІК (Бразилія – Росія – Індія – Китай).

Доволі неприємним відкриттям для Заходу стало інтенсивне складання передумов формування так званого „другого золотого мільярда” – у Східній Азії та в країнах Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС).

Передбачувані два „золоті мільярди” можуть стати принципово новою конфігурацією глобальних економічних та політичних гравців, взаємодія між якими у світі, де природні ресурси швидко вичерпуються, не може не бути конфліктною.

Третє. На планеті розпочинається „друге ядерне століття”, посилюється вірогідність застосування ядерної зброї та інших видів ЗМУ не лише державами, але й недержавними структурами, в тому числі й терористичними. На користь такого твердження свідчать: фактична легітимація індійської та пакистанської ядерної зброї; орієнтація ряду держав, що дотримуються антиамериканських (ширше – антизахідних) позицій, на оволодіння ядерною зброєю; розкриття широких масштабів торгівлі ядерними технологіями з боку Пакистану; неможливість перевірити ядерні програми КНДР та Ірану; оприлюднення Сирією власних ядерних амбіцій; інтенсифікація в США наукових розробок, спрямованих на створення високоточних ядерних засобів малої потужності та заснованих на реакції „холодного” ядерного синтезу; масштабна й тривала дестабілізація „великого” Близького Сходу, де розміщені кілька де-факто ядерних або потенційно ядерних держав.

Володимир Смолянук

Четверте. Значна частина держав і територій світу отримала припис в категорії „бідний Південь”, або „ті, що програли назавжди”. Такий їх статус безперервно стимулюватиме невдоволення „золотими мільярдами” і бажання помсти, що призводитиме до збільшення міграційних потоків у напрямку багатой Півночі, окремих тихоокеанських країн, посилюватиме мотивацію терористичних методів боротьби.

П'яте. США залишаються безумовним лідером сучасного світу за своїм економічним потенціалом, фінансовими та технологічними можливостями, інноваційними ресурсами, воєнній могутності та готовності її використати. Іракська криза послабила привабливість США в багатьох країнах. Вашингтон терміново вніс деякі поправки у свою зовнішню політику. На наступних президентських виборах перемогу цілком може отримати представник Демократичної партії. Проте такі політичні пертурбації не змінять головного: бажання Білого дому бути світовим лідером якомога довше, в ідеалі – завжди.

Шосте. Європейський Союз, досягнувши очевидних успіхів у формуванні принципово нової моделі міждержавних відносин, вступив у складніший період свого розвитку. Інтеграційні процеси в Європі подолали страшні наслідки двох світових війн і створили нову політичну культуру. Зміцнились економічні позиції ЄС у світі. Очевидними є духовно-культурні успіхи європейських країн.

Разом з тим, неготовність країн ЄС виробити узгоджену зовнішню політику, різне бачення ними політики безпеки, а також провал ідеї вироблення спільної європейської конституції не дозволяють віднести ЄС до винятково успішних наддержавних утворень. Моменти невизначеності у функціонуванні ЄС посилились після прийняття 10 нових членів, не всі з яких повністю відповідають критеріям членства у цій організації.

Сьоме. Непередбачуваність світових політичних процесів посилюється від ерозії традиційних атлантичних відносин. Існує ряд розбіжностей між Вашингтоном – Лондоном та Парижем – Берліном у баченні перспектив розв'язання заплутаних світових вузлів (тієї ж іракської проблеми). Очевидною стає різниця воєнно-силових можливостей США і ЄС та готовності застосовувати їх на практиці. Дедалі виразніше проступає різниця між політичною культурою континентальної Європи та США. Крім того, США, про що свідчать деякі непрямі ознаки, останнім часом бачать в об'єднаній Європі не лише надійного союзника, але й конкурента. Звідси – перешкоди на шляху інтеграційних зусиль Брюсселя, особливо у воєнно-політичній сфері.

Восьме. Продовжується динамічний розвиток Китаю. Вже ніхто не сумнівається у здатності китайського керівництва адекватно відповідати на виклики глобалізації. Протягом найближчих 10 - 15 років Китай має всі шанси стати четвертою, а то й третьою економічною державою світу. При цьому Пекін у найближчій перспективі прагнути зберігати неекспансіоністський та неагресивний характер своєї зовнішньої політики,

хоча Москва вже сьогодні починає небезпідставно турбуватись за долю своїх далекосхідних територій.

Дев'яте. Зростає напруга між країнами, де традиційно домінує іслам (арабський Схід, Іран), та, за термінологією С. Гантингтона, „іншими цивілізаціями”. Значною мірою це пояснюється внутрішньою диференціацією ісламської цивілізації та неготовністю її окремих фрагментів відповісти на виклики сучасного світу. Як результат, ряд країн, населення яких сповідує іслам, мають невинувато низькі темпи економічного зростання. Соціально-економічні, політичні, воєнні, духовно-культурні, побутові тощо негаразди багатомільйонного населення цих країн стає живильним середовищем або „м'якого” неприйняття ним успішного західного світу, або „жорсткої” збройної боротьби з ним. Історичне відставання на тлі глобальної інформаційної прозорості – глибинна причина нинішньої ескалації тероризму, яка має довготривалий характер.

Десяте. Швидко змінюється ситуація на пострадянському політико-економічному просторі. Частина нових держав (країни Балтії) увійшли до ЄС і НАТО та отримали високі перспективи стабільного розвитку. Деякі країни в цілому успішно розвиваються на самодостатній основі, використовуючи значні запаси енергоносіїв (Азербайджан, Казахстан, Туркменістан). Разом з тим, деякі колишні радянські республіки вже належать до групи деградуючих та неуспішних країн. У правлячих колах країн СНД і частково серед населення зіштовхуються суперечливі погляди на відносини з Російською Федерацією та ступінь співробітництва з нею.

Збільшується конкуренція за вплив на пострадянські країни з боку США, РФ, а також – дозвано – з боку ЄС. Поки що така конкуренція не має яскраво вираженого антагоністичного характеру, що відкриває перед новими незалежними державами шанси на співробітництво з впливовими економічними центрами. Проте ситуація може змінитись у напрямі прямої конфронтації тієї ж Росії з країнами Заходу, що поставить нові незалежні держави перед необхідністю повного воєнно-політичного самовизначення.

Одинадцятьте. На очах прогресує енергетична вразливість світу, пов'язана з глибинною дестабілізацією багатого на нафту „великого” Близького Сходу. Іракська війна, ініційована США, не лише не вирішила нагальних геополітичних та гео економічних проблем, але й підвищила енергетичні ризики десятків держав на тривалу історичну перспективу.

Дванадцятьте. Протягом останніх років президентства В. Путіна (фактично під час його другої каденції) відбулось серйозне зміцнення позицій РФ. Завдяки позитивним зрушенням в ресурсно-видобувній економіці, зміні стилю державного управління, посиленню уваги до Воєнної організації РФ, а також реставрації великодержавницької ідеології Росія стала більш організованим регіональним і світовим гравцем. Це дозволило Кремлю істотно підвищити вплив на регіональні та глобальні процеси.

Тринадцяте. Загальна дестабілізація міжнародних відносин та конфронтація у близькосхідному регіоні, яка зачепила й ряд пострадянських країн, надали нового звучання фактору військової сили, реабілітували у політичній свідомості населення фактор корисності воєнних акцій, спрямованих на захист „національних інтересів” у їх переважно суб’єктивному трактуванні політичними елітами суверенних держав. Реставровано увагу до силових структур держави, насамперед – до збройних сил та необхідності їх забезпечення, достатнього для виконання хоча б першочергових завдань. Армії, в сучасному трактуванні їх цільового призначення, покликані відігравати роль як безпосереднього інструмента забезпечення воєнної безпеки власної держави, так і засобу підтримання міжнародної стабільності в межах колективних миротворчих сил. Наявність сил, здатних вирішувати нові завдання, а також готовність до їх використання стає вагомим фактором авторитету і впливовості держави в сучасному світі.

Виходячи із зазначених тенденцій, доцільно окреслити **домінанти воєнної політики ключових світових гравців.**

Сучасну воєнну політику США неможливо розглядати поза постійною готовністю заокеанського велетня використовувати всі інструменти власної військової потуги для здійснення впливу на інші держави та міжнародні структури. Практичними етапами такого впливу стали: Ірак – 1990 рік, Югославія – 1999 рік (всупереч РБ ООН), Афганістан – 2001 рік, Ірак – 2003 рік (всупереч РБ ООН). Як небезпідставно зазначають окремі аналітики, подіями в Югославії Вашингтон відкрив постімперіалістичну еру вільного світу, коли захист національної величі поставлено вище інтересів колективної безпеки, а просування національних пріоритетів (свободи і демократії) віддзеркалює рівень готовності американського капіталу контролювати міжнародну фінансово-економічну систему.

Згідно зі Стратегією національної безпеки США на XXI століття, у новому віці Америка прагне до „прийняття дедалі більшою кількістю країн норм демократії і поваги до прав людини, створення умов для зростання світової економіки і поширення вільної торгівлі”. Враховуючи незгоду багатьох країн приймати правила гри, визначені Вашингтоном як „демократично-універсальні”, військова сила набуває особливого значення – і для американців, і для країни N, незгодної з політикою США.

Метою воєнної політики США у XXI столітті проголошено „забезпечення захисту країни і зміцнення миру на планеті за рахунок: 1) надання союзникам і партнерам гарантій виконання американцями своїх обов’язків, переконування противників у безперспективності розвитку воєнного суперництва з США; 2) нанесення рішучої поразки будь-якому противнику”.

Досвід, який збройні сили США отримали у чотирьох воєнних кампаніях посткомуністичної доби, а також зміни умов і характеру збройної боротьби визначили і новий зміст національної воєнної стратегії.

Як свідчать численні аналітики, стратегія Дж. Буша базується на застосуванні превентивної військової сили на етапі, коли військова загроза ще не набула чітко окреслених форм. США відкрито проголосили готовність до здійснення одноосібних воєнних акцій в умовах, які вони вважають загрозовими для себе. У „Всебічному огляді стану і перспектив розвитку Збройних Сил США” (2001 р.) підкреслюється, що заокеанська армія має бути готовою адекватно реагувати на будь-які кризові ситуації, які можуть включати великомасштабні конфлікти, терористичні акти, інформаційні війни, застосування зброї масового ураження.

Захист національної території та участь у великомасштабних конфліктах (не менше двох) визначають головний зміст перспектив розбудови збройних сил США у XXI столітті. Перевагу надано проєкції воєнної сили і застосуванню збройних сил на етапі формування конфлікту, а не його ескалації, коли кількість ризиків непомірно зростає, а воєнне втручання стає неефективним. Відповідно до пропозицій Комісії з національної безпеки, можливі ситуації залучення збройних сил військово-політичним керівництвом країни розглядатимуться за такими критеріями: 1) коли існує загроза американським союзникам чи друзям; 2) коли перспектива застосування масового знищення може стати загрозою для цивільного населення; 3) коли існує небезпека для доступу до ресурсів, критичних для глобальної економічної системи; 4) коли окремі режими демонструють намір завдати серйозної шкоди американським національним інтересам; 5) коли окремі країни проводять політику геноциду.

З урахуванням воєнно-політичних орієнтирів здійснюється ресурсне забезпечення процесу військового будівництва США, зокрема його фінансування, яке пододало рубіж у \$500 млрд. Пильна увага військово-політичного істеблїшменту США до Сухопутних військ, ВМС, ВПС та Морської піхоти передбачає перетворення їх на військові структури, які не повинні мати світових конкурентів у питаннях озброєння, оснащення та забезпечення. Звідси американська філософія війни XXI століття: відмова від чисельної переваги над противником задля забезпечення технологічної переваги, використання пов'язаних у єдину інтегровану систему передових технологій передачі інформації та знищення.

Набуло принципових змін ядерне планування США. Нова політична оцінка відносин між США та Росією зумовила й нові підходи до розбудови ядерної тріади у новому столітті. Ядерна тріада часів „холодної війни” (міжконтинентальні балістичні ракети – підводні човни з атомними ракетами на борту – стратегічні бомбардувальники) трансформується в „нову тріаду”, яка складатиметься зі стратегічних наступальних систем озброєнь (ядерних та неядерних), оборонних систем озброєння (активних і пасивних), а також оновленої оборонної інфраструктури.

Згідно з ядерною стратегією США на XXI століття, модернізована ядерна тріада має виконувати чотири головні функції: гарантування

Володимир Смолянук

оборони американської території, захист передових баз та союзників і дружніх країн; переконування вірогідного противника щодо неможливості безкарного нанесення удару по США та відмови від змагань в ракетно-ядерній сфері взагалі; збереження спроможності США загрожувати особливо важливим об'єктам на території противника; демонстрація рішучості США в критичний для нації момент завдати противникові остаточної поразки ядерними засобами.

Відповідно до політики „передової присутності”, американські військові структури розгортаються в регіонах, де загрози національним інтересам США, як вважають у Вашингтоні, набули усталеного вигляду. Такими районами визначено Перську затоку, зони Тихого та Індійського океанів. Починаючи з 2002 року (з часу проведення антитерористичної операції в Афганістані), США посилили свою воєнну присутність у Центральній Азії. Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан і Туркменістан увійшли до списку країн, з якими США підтримують зв'язки у сфері безпеки. Триває масштабна передислокація американських військ за кордоном та створення мережі нових військових баз. Протягом 2004 - 2010 років Вашингтон має намір перемістити близько 150 тисяч військовослужбовців, у тому числі з Німеччини – в Польщу, Болгарію та Румунію, з Південної Кореї та Окінави (Японія) – на північ Австралії та Філіппіни. Головна мета передислокації – боротьба з ісламським тероризмом, стримування військової активності Китаю та „здійснення проекції сили” в тих районах світу, де існує небезпека зміни ситуації в регіональному і глобальному масштабах. Модернізовані старі й нові бази мають стати головним елементом реалізації доктрини США щодо нанесення превентивних ударів. Місця розташування баз визначаються необхідністю нанесення раптових ударів по противнику з метою не дати йому можливості атакувати територію США та їх союзників.

За будь-якого розвитку подій на планеті США і надалі залишатимуться їх найактивнішим учасником. Для цього у них є всі необхідні інструменти зовнішнього впливу – політичні, економічні, фінансові, технологічні, інформаційні, духовно-культурні, а також тісно пов'язані з ними воєнні. Стратегія національної безпеки США – це синтез теорії і практики забезпечення безпеки як воєнними, так і невоєнними засобами. Її метою є зниження моменту нестабільності у функціонуванні світових політичних та економічних систем, створення умов для підтримання США своїх виняткових позицій у більшості сфер життєдіяльності сучасної високорозвинутої країни.

Воєнна політика Великої Британії залишається традиційно важливим елементом забезпечення історично сформованої могутності цієї острівної держави. Прагматична поведінка воєнно-політичного керівництва країни у трьох останніх воєнних кампаніях (1999, 2001, 2003 рр.) підтвердила кілька важливих обставин: Велика Британія залишається послідовним союзником США; британські інтереси мали і мають глобальний характер;

у захисті національних інтересів Лондон завжди готовий використати економічні, політичні та воєнні важелі.

Національна воєнна стратегія Великої Британії ґрунтується на кількох головних вимогах: 1) постійно підтримувати національний воєнний потенціал, який у складі сил НАТО слугуватиме гарантом безпеки у випадку появи стратегічної загрози в Європі. Фактором стримування будуть як британська ядерна зброя, так і сили загального призначення; 2) вести постійний моніторинг міжнародної обстановки. Враховувати, що засобом вирішення міжнародних проблем на рівних можуть бути як політичні та економічні заходи, так і воєнна сила; 3) задовольняти потреби матеріально-технічного забезпечення регіонального конфлікту „некласичного” типу з урахуванням можливості виникнення „стратегічної загрози”; 4) неухильно реалізовувати всі наявні економічні, дипломатичні і воєнні можливості з метою захисту своїх глобальних інтересів.

Лондон неодноразово наголошував, що „найбільшою операцією, яку йому доведеться виконувати у прогнозованому майбутньому, буде участь у великому регіональному конфлікті” (у складі НАТО чи ширшої коаліції), а найвищим пріоритетом оборонної політики стає „боротьба з тероризмом у всіх його проявах”.

Заслуговує на увагу британське бачення сучасної Росії, з якою за Ла-Маншем традиційно пов’язують „стратегічну загрозу”. Головні тези щодо цього формулюються приблизно так: Росія не є і ніколи не буде „м’яким” міжнародним партнером; відносини між Росією і Заходом – це постійний конфлікт інтересів; пріоритетним напрямом британської зовнішньої політики щодо Росії є „побудова російського майбутнього як стабільної і демократичної держави, що відіграватиме повноцінну роль у європейських відносинах”.

Принципами розбудови британських збройних сил визнано: створення постійних, розгорнутих до штатного рівня, військових формувань, які можуть бути швидко нарощені до рівня, достатнього для гарантованого придушення чи локалізації загрози будь-якого рівня; скорочення воєнної присутності у мирний час із вибіркоким збереженням зусиль у стратегічних регіонах світу (Близький Схід, Перська затока, Середземне море); зниження до розумного рівня стану загальної бойової готовності; створення та розгортання Сил швидкого реагування.

Незважаючи на ситуаційні відмінності, британський варіант воєнної політики залишається незмінним у своїх головних вимірах: утримувати Велику Британію у центрі світових справ, створювати умови для виконання Об’єднаним королівством функції координаційного центру між Європою та Північною Америкою, а також створювати силові механізми захисту національних інтересів у мінливому геополітичному середовищі ХХІ століття.

Воєнну політику оновленої Німеччини слід розглядати як наслідок виконання рішень Потсдамської конференції і трьох доленосних для

країни „Д” – денацифікації, демілітаризації, демократизації.

Німеччина–2008 – потужна і відповідальна держава, могутність якої значно переростає межі національних кордонів, у тому числі й у військовій площині. Розміщення німецьких військових підрозділів у Македонії (1998 р.), в Косово (1999 р.), участь 2001 року у складі Стабілізаційних сил в Афганістані, їх очолювання 2003 року, допомога у вирішенні питань тилового, технічного та медичного забезпечення військ США в Іраку дають підстави стверджувати, що значення воєнної сили у зовнішньополітичних акціях Берліна поступово, але неухильно зростає.

Починаючи з 1992 року, Німеччина активно реалізує два вектори національної воєнної політики – європейський та євроатлантичний. Європейський вектор пов’язаний з дією Маастрихтських угод та проведенням спільної воєнної політики країнами-учасницями ЄС. У цьому контексті Німеччину можна вважати європейським лідером у створенні відповідних військових структур Євросоюзу.

Водночас Берлін розуміє, що об’єднана Європа найближчим часом нездатна створити воєнної структури, ефективність якої могла б піднятися до рівня НАТО. Тому євроатлантичний вектор воєнної політики тісно пов’язується з геополітичними можливостями США. Німецькі державні лідери вважають, що в разі виникнення регіонального конфлікту, подібного до косовського, без втручання США і НАТО Європу можуть спіткати серйозні випробування.

Утримання Німеччиною протягом ХХ століття власних збройних сил – рейхсверу, вермахту та бундесверу – суперечлива, неоднозначна, але повчальна ілюстрація уваги федеральних органів до силових механізмів реалізації державних прагнень. Не стало винятком ХХІ століття: розвиток Бундесверу у його нинішньому вигляді – це динамічний процес досягнення балансу між національними інтересами, міжнародними зобов’язаннями, державно-політичними можливостями та ресурсами Німеччини. Завдання збройних сил органічно впливають з Основного закону ФРН, цілей німецької політики безпеки і оборони. Вони такі: 1) національна оборона в межах НАТО; 2) запобігання конфліктам; 3) врегулювання криз; 4) боротьба з міжнародним тероризмом; 5) участь у міжнародних операціях; 6) підтримка союзників; 7) партнерство і співпраця. Згідно з планом реформ, до 2010 року чисельність Бундесверу має скласти 280 тисяч чоловік (2003 р. – 338 тис.). Проте високотехнологічні системи озброєнь, які надходять на озброєння Бундесверу, повністю нівелюють його деяке кількісне скорочення.

Німеччина є економічним лідером світу. Виходячи з останніх ініціатив, запропонованих Берліном для реалізації на міжнародному рівні, ФРН має високі шанси стати і світовим воєнним лідером.

Воєнна політика Франції, ґрунтуючись на голлістській традиції „незалежної оборони”, передбачає реалізацію двох ключових векторів розвитку. Перший, внутрішній, полягає у суттєвому реформуванні

збройних сил відповідно до глобальних викликів і загроз та сучасного рівня розвитку військового мистецтва. Основою національної оборони лідери П'ятої республіки бачать національні ядерні сили і сили швидкого реагування. Враховуючи економічний потенціал Франції, який поступається лише США, Німеччині та Японії (5 % світового ВВП, 5 % світової торгівлі), неважко передбачити успішність військово-реформаційних намірів Парижа.

Другий вектор цілком обґрунтовано спрямований назовні. Він демонструє наміри Франції поєднати активну участь у розбудові безпечної Європи на основі спільної політики безпеки і оборони в межах ЄС і тісної співпраці з НАТО.

Донедавна Франція дозволяла собі критику певних воєнно-політичних акцій, ініційованих США. Зокрема, так було у випадку вторгнення військ США та їх союзників в Ірак. Перші зовнішньополітичні кроки нового президента Франції Н. Саркозі відбили бажання впливових політичних сил цієї держави тісніше співпрацювати з США у воєнній сфері. Військові традиції Франції, а також останні акценти, розставлені її керівництвом з нагальних геополітичних проблем, дають підстави стверджувати про гарантоване перебування вузлових питань світового розвитку в зоні пильної уваги французького військово-політичного керівництва.

Воєнна політика Російської Федерації потребує більш широкої аргументації з огляду на високу динаміку внутрішньополітичних перетворень у цій країні, формування „нових старих” вимірів російської державності.

Політична ситуація в РФ визначається насамперед президентськими виборами 2008 року. Оновлення органів влади певною мірою скоригує політичний курс російської держави. Проте вже сьогодні більш ніж очевидними залишаються кілька непорушних постулатів.

Стійкими елементами суспільної свідомості сучасної Росії є низка „перемог президента В. Путіна”. Це насамперед: „перемога у Чечні”, „подолання волзького і якутського сепаратизму”, „повернення Росії в коло великих держав”, „гра на рівних з США”, „обмеження олігархів”, „повернення під контроль держави природних багатств” тощо. Якщо узагальнити, то – „наведення ладу в державі”. Або, як вважають критики В. Путіна, „згортання демократії” та „повернення до авторитарних традицій державного управління”. Як наслідок, значна частина росіян вважає, що президент В. Путін не має права залишати „велику” політику. Більшість аналітиків (не обов'язково російських) прогнозує його повернення на посаду глави держави в майбутньому.

Російському суспільству, з подачі кремлівських можновладців, запропоновано нову національну ідею, яка звучить приблизно так: „Росія – могутня енергетична держава, яка може і повинна відігравати світову роль”. Важливо, що більшість населення РФ схвально відгукується на такі ідеологічні конструкції.

Володимир Смолянук

Росія намагається й надалі зміцнювати свої позиції в регіональних міжнародних організаціях, створених у 1990-ті роки за її активної участі. Це, зокрема, стосується СНД, ЄврАзЕС, Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ), Шанхайської організації співробітництва (ШОС) тощо.

Росія переступила через „синдром 90-х років” – надмірне захоплення ліберальними ідеями, які різко контрастували з природою її державності, традиційно-авторитарним стилем державного управління, політичною культурою населення. Росія 90-х сприймалася у світі як ослаблена держава, розпад якої був досить вірогідним.

Оновлення президентської вертикалі влади в грудні 2000 року покликало до життя нові кадрові ресурси Росії, в тому числі й воєнно-силового походження. Це стало своєрідним поштовхом до інтенсивного переосмислення ролі Збройних Сил РФ та інших силових структур у поверненні Росії статусу великої держави. Як зазначалося в тогочасній російській пресі, „не маючи могутнього силового компонента, країна, що має таке географічне розташування, як Росія, створена так, як Росія й існує так, як Росія – вижити не може”.

Моментом переходу російського військового будівництва у нову якість слід вважати введення в дію нових державних документів воєнно-політичної спрямованості – Концепції національної безпеки Російської Федерації (1999 р.), Воєнної доктрини Російської Федерації (2000 р.) та Воєнно-морської доктрини Російської Федерації (2000 р.). До цього переліку слід додати й „Акт Росія – НАТО” (1997 р.), з підписанням якого стосунки Москви і Брюсселя стали більш визначеними.

Антиамериканська істерія не є домінуючою в сучасній Росії. Водночас багатьох російських фахівців, причетних до забезпечення воєнної безпеки держави, непокоять воєнні приготування, започатковані США протягом останніх років. Це, зокрема, плани розгортання стратегічного аерокосмічного ударного угруповання, оновлення ядерної тріади, розгортання високоточних систем зброї повітряного, морського й наземного базування, прийняття на озброєння систем „нелетальної зброї”, створення сучасних експедиційних сил, розгортання нових воєнних баз у ключових районах світу тощо. У Москві вважають, що ці ініціативи прямо чи опосередковано спрямовані проти РФ. Конче потрібними, вважають у Кремлі, стають російські контрприготування. Їх змістові та організаційні основи визначаються Планом будівництва і розвитку Збройних Сил РФ на 2001- 2005 роки, Державною програмою озброєнь на 2001 - 2010 роки, Основами державної політики РФ щодо воєнного будівництва на період до 2010 року, Федеральною програмою реформування системи воєнної освіти в РФ на період до 2010 року, Федеральною програмою переходу на контрактну службу тощо. Частка воєнних витрат зростає і до 2010 року має досягти 3,3 - 3,5 % в російському ВВП.

Завдання російських Збройних Сил на початок XXI століття мають

такий вигляд: стримування; відбиття агресії; виконання союзницьких зобов'язань; участь у миротворчих операціях самостійно і під егідою ООН; участь у вирішенні внутрішніх конфліктів; боротьба з міжнародним тероризмом; підтримка політичних акцій РФ на міжнародній арені; захист об'єктів і споруд РФ у світовому океані, космосі, на території іноземних країн та виняткової морської економічної зони. Інструментами вирішення цих завдань є Стратегічні ядерні сили (СЯС) РФ, а також Сили загального призначення у складі: Сухопутні війська, Військово-Повітряні Сили (до складу яких входять Сили ППО), Воєнно-Морські Сили. Всі компоненти забезпечення російської військової могутності мають власні програми розвитку. Справа за їх належним фінансуванням.

Отже, Збройні Сили РФ залишаються предметом підвищеної державної уваги. Силовим еквівалентом згаданої вище національної ідеї є теза: „Росія – могутня ядерна держава”. Водночас, враховуючи світові настрої, апелювання до власних ядерних можливостей в сучасній РФ є епізодичним, залежним від ситуаційних деталей.

Путінська Росія усвідомила важливу річ: Захід, незважаючи на його колосальні економічні, фінансові, технологічні, військові та інші можливості, не всесильний. Різні країни дедалі частіше обирають незахідний варіант соціально-політичного та духовно-культурного поступу. Організувавши низку показових військово-політичних демаршів всупереч волі Заходу, РФ серйозно претендує на відновлення статусу світової держави. В інтелектуальному, моральному і навіть матеріальному сенсі Москва підтримує десятки політичних режимів, що критикують Захід. Є підстави стверджувати, що і північно-корейський, й іранський, і навіть сирійський ядерні проекти прямо чи опосередковано дотичні до ядерних технологій РФ. Окремі аналітики навіть вважають, що Росія цілеспрямовано намагається підтримувати у жевріючому стані мережу локальних джерел напруги, які не лише виснажуватимуть західний світ, але й сприятимуть зростанню експорту зброї російського виробництва.

Досвід 2007 року дає підстави стверджувати, що світовий воєнно-політичний процес перебуває у стані невпинного продукування нових змістових вимірів, частина з яких може бути кваліфікована як загрози і виклики державам, регіонам, людству в цілому.

Предметом останніх дипломатичних баталій Москви з США стала тема розміщення елементів американської системи ПРО в Східній Європі (10 ракет-перехоплювачів в Польщі та РЛС в Чехії). Росія скептично ставиться до заяв США щодо наявності ракетної загрози з боку третіх держав, яким ця система ПРО покликана протистояти. Визначення США Ірану як головної ракетної загрози західному світу військово-політичне керівництво РФ всерйоз не сприймає. В Кремлі склалося стійке переконання, що створювана Вашингтоном система спрямована насамперед проти РФ, а її головна мета – девальвація ядерних потенціалів Росії, а також Китаю.

Володимир Смолянук

Кремль нервово відреагував на оприлюднення Вашингтоном переліку з 14 країн, які можуть бути запрошені до співробітництва у сфері ПРО. Серед інших було названо й Україну.

Наприкінці 2007 року розпочалася традиційна для великих держав „гра м'язами”. Москва заявила про можливість виходу з російсько-американського договору про ракети середньої і малої далькості, а також про можливість розміщення „ядерних об'єктів” на території Білорусі. Російське керівництво попередило, що призупинить виконання своїх зобов'язань по Договору про звичайні збройні сили в Європі, якщо документ не ратифікують країни - члени НАТО.

Як мирний вихід із ситуації, Москва запропонувала Вашингтону спільно використовувати російські РЛС в Габалі та Армавірі. Росія не заперечує проти розміщення на своїй території американської пересувної РЛС раннього попередження. Крім того, президент РФ запропонував створити центри оцінки ракетних загроз у Москві та Брюсселі.

Діалог між двома країнами щодо протиракетних систем триває. З цієї нагоди держсекретар США К. Райс заявила, що „відносини Америки з Росією залишаються об'ємними і складними, це буде суміш співробітництва і суперництва, дружби і тертя”. У зв'язку з цим доречно зазначити, що аргументація часів „холодної війни”, якою грішать обидві сторони, здатна лише деформувати відносини між найбільшими ядерними державами. І навпаки, налагодження конструктивного діалогу між РФ та США з питань ПРО здатне відкрити нові горизонти їх стратегічного партнерства.

Американо-російські відносини проявляються на тлі інших військових приготувань та реальних бойових дій. „Гарячими точками” світу на початок 2008 року є десятки регіонів планети, проте більшість з них – традиційно на території Євразії.

Іран. Ситуація довкола Ірану залишається однією з найбільш вибухонебезпечних. Міністр закордонних справ Франції відкрито заявив, що потрібно готуватись до найгіршого сценарію вирішення конфлікту довкола іранської ядерної програми – війни. США в різній формі не втомлюються переконувати світову спільноту у своїй рішучості завдати ракетно-бомбового удару по головних військових і державних об'єктах на території Ірану, а також по його економічній інфраструктурі. Після останніх президентських виборів Франція стала союзницею США в іранському питанні.

При цьому своїм завданням-максимумом Вашингтон вважає не стільки знищення економічної основи іранського ядерного проекту, скільки деморалізацію іранського суспільства та його відмову від фанатично-ісламських цінностей. На думку військово-політичного керівництва США, Іран надто відхилився від базових нормативів розвитку світової політики (лібералізм, демократія, гуманізація), закладених західним світом впродовж останніх століть. Як держава-лідер ісламістського гатунку, Іран здатен стати генератором постійних загроз та викликів для Заходу й США.

Заокеанська держава та її європейські союзники сповнені рішучості не допустити розвитку подій, неконтрольованих ними.

Іншим джерелом нестабільності в регіоні є тривала напруга у взаєминах **Сирії та Ізраїлю**. Ситуація готова в будь-який момент вибухнути збройним конфліктом між цими державами, що володіють зброєю масового ураження (Ізраїль – ядерною, Сирія – хімічною). У вересні 2007 року ізраїльські ВПС провели своєрідну розвідку боєм – нанесли удар по сирійських об'єктах. Повітряний удар цілком міг би стати детонатором масштабного військового зіткнення між цими державами.

Складна ситуація в **Пакистані**, режим військової диктатури в якому з 1999 року очолює генерал П. Мушараф. 60 років існування держави Пакистан стали періодом постійного балансування на грані громадянської війни або війни з сусідами. Традиції пакистанського державного будівництва в його силовому обрамленні продовжуються й сьогодні. Значна увага надається розвитку національних збройних сил та квінтесенції військової могутності Пакистану – ядерній зброї.

Разом з тим, в країні триває гостре протистояння кількох політичних кланів. У листопаді 2007 року було введено надзвичайний стан. У грудні того ж року вбито лідера опозиції Б. Бхутто, що породило хвилю збурень по всій країні. Як наслідок, знижуються можливості центральної влади протидіяти тиску радикальних ісламістів, які намагаються усунути від влади військових та встановити правління релігійних фанатиків. Якщо їх наміри будуть реалізовані, то вірогідним може стати утворення „ісламського трикутника” Пакистан – Ірак – Алжир, спрямованого проти Заходу та поміркованих ісламських держав.

Як вважають окремі оглядачі, Пакистан – „невдала держава”, яка продукує невдалих політичних лідерів та витрачає мільярди доларів на ядерну зброю, маючи майже половину неграмотного населення. Водночас нинішній керівник Пакистану у військовій уніформі – чи не єдиний політик, що стоїть на заваді застосуванню ядерної зброї проти Індії та Заходу.

Гострою залишається ситуація у стосунках між **Туреччиною та Іраком**. Анкара готова спрямувати власні збройні сили у північні провінції Іраку для силового вирішення проблеми курдського сепаратизму. Турецький парламент схвалив проведення військової операції проти бойовиків Робітничої партії Курдистану. На кордоні з Іраком зосереджене сотисячне турецьке військове угруповання, яке лише чекає команди перейти в наступ.

Наприкінці 2007 року надзвичайний стан було запроваджено в **Грузії**. Політичне протистояння в країні здатне призвести до нового спалаху громадянської війни. Чинне керівництво і Абхазії, і Південної Осетії, відчуваючи підтримку РФ, готове йти до кінця в питанні набуття державно-політичної незалежності.

Підтримується доволі висока напруга у відносинах між **Азербайджаном**

Володимир Смолянук

та Вірменією. В її основі – невирішеність проблеми Нагірного Карабаху.

Таким чином, світова стабільність у тому вигляді, як вона існує – це більш рівнодіюча регіональних нестабільностей, напруженостей, приготувань та контрприготувань, локальних війн та конфліктів, аніж цілеспрямована діяльність людства задля уникнення варіанту самознищення.

Україна має певний час для вирішення нагальних питань забезпечення воєнної, а на її основі – національної безпеки. Справа за його раціональним використанням. Проте схоже на те, що окремі носії вищих владних повноважень витіснили коло проблем воєнно-політичного характеру за межі своєї повсякденної діяльності. Ситуаційно? Тимчасово? Назавжди?

Література:

1. **Грубов В. М.** Європейська колективна безпека в умовах глобалізації: ліберальна парадигма. – К., 2007.

2. **Есин В.** Противоракетное глобальное превосходство // Независимая газета. – 2007. – 5 марта.

3. ПРО яблоко раздора // Независимое военное обозрение. – 2007. – 28 сентября.

4. **Караганов С. А.** XXI век и интересы России // Современная Европа. – 2004. – № 3. – С. 5 - 10.

5. **Каспрук В.** Война с Ираном неминуема? // Зеркало недели. – 2007. – 22 сентября. – С. 6; Пакистан: между коррупцией и военной диктатурой // Зеркало недели. – 2007. – 15 сентября. – С. 6.

6. **Кравченко В.** Курдский фронт // Зеркало недели. – 2007. – 3 ноября.

7. **Шныпко А. С.** Экономические войны: истоки, формы, цели, проблемы, перспективы. К.: Генеза, 2007. – С. 341 - 345.